

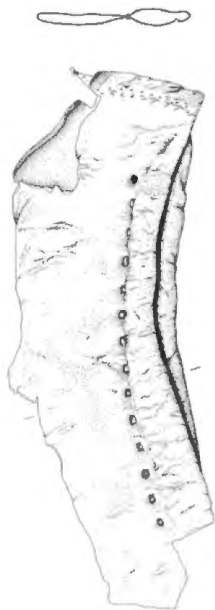
Paardentuig en een handschoen

Enkele laatmiddeleeuwse leervondsten uit Gorinchem

Marloes Rijkelijkhuisen¹

In 2011 voerde Hollandia Archeologen een opgraving uit op het terrein van het gesloopte 'Bluebandhuis' op de hoek van de Arkelstraat en de Rosmolensteeg. De locatie is gelegen in het historische centrum van Gorinchem en er zijn sporen van de vroegste bewoning van de stad aangetroffen (laatste kwart 13e eeuw) en van een rosmolen die hier vanaf de tweede helft van de 15e eeuw (mogelijk zelfs vanaf de 14e eeuw) tot aan het begin van de 19e eeuw in gebruik was². Op de opgraving zijn ruim dertig voorwerpen van leer gevonden. De meeste objecten betreffen schoenen, maar er zitten ook enkele unieke leren voorwerpen bij. Twee onbekende leren voorwerpen kennen geen directe parallellen in binnen- en buitenland en een handschoen uit de 14e eeuw is eveneens een zeldzame vondst. In dit artikel worden deze bijzondere vondsten en enkele mogelijkheden voor de functie en het gebruik van de voorwerpen beschreven.

Afb. 1
Het grootste onbekende
voorwerp. Tekening:
Drs. R. Timmermans.

Een merkwaardig groot leren voorwerp was vanaf het moment van opgraven tot aan het onderzoek onderwerp van discussie en de functie blijft een groot raadsel (afb. 1). Het stugge, dikke rundleer leek op het eerste gezicht ongeschikt te zijn voor een functie als kledingstuk en nader onderzoek wees uit dat het inderdaad onmogelijk een kledingstuk kon zijn. Aanvankelijk was de vondst vanwege de grote omvang en de mogelijkheid dat het gaat om een soort opbergsysteem omschreven als container. Bij het onderzoek aan de leren vondsten bleek een tweede, kleiner exemplaar aanwezig te zijn dat vergelijkbaar is met het grote voorwerp. Beide voorwerpen zijn gedateerd in de tweede helft van de 15e eeuw. Het eerste, grote voorwerp is gemaakt van twee stukken rundleer, aan elkaar genaaid om een grote rechthoekige lap leer te verkrijgen. Vervolgens werd de lap dubbelgevouwen en aan de lange zijden aan elkaar genaaid, zodat een kokervormig object ontstond. Door middel

van een leren band, die door beide lagen van het leer is geregen, is het voorwerp in twee compartimenten verdeeld, een breed en een smal. Doordat de onderzijde ontbreekt, is het onzeker of de onderzijde (deels) gesloten of open was. Het voorwerp had een lengte van ten minste 55 cm. Aan de bovenzijde was waarschijnlijk een dunne leren veter geregen, mogelijk was deze onderdeel van een open-en-sluit-mechanisme.

Het tweede, kleine exemplaar is eveneens uit twee stukken leer gemaakt. Ook hier is waarschijnlijk een rechthoekig stuk leer dubbelgevouwen en aan elkaar genaaid. Het voorwerp is net als het grote voorwerp in twee compartimenten verdeeld met een leren band. De band is niet aangebracht over de volledige lengte van het voorwerp en ontbreekt aan de bovenzijde. Aan beide zijden van het voorwerp is een stukje leren band geknoopt onder de band die het voorwerp in twee compartimenten verdeelt. De functie hiervan is onbekend, maar mogelijk werd hieraan iets bevestigd of opgehangen. Tussen de beide leren banden is ter versteviging een extra stukje leer vastgezet. Aan de bovenzijde is deels een dunne veter geregen die mogelijk deel uitmaakt van een open-en-sluit-mechanisme. De lengte van het fragment is 41 cm. De breedte is niet duidelijk, maar is aanzienlijk smaller dan het grote exemplaar.

Parallellen

Er zijn geen directe parallellen bekend van dergelijke voorwerpen met meerdere compartimenten, maar er zijn wel enkele grote leren voorwerpen gevonden die omschreven zijn als containers. Goubitz beschrijft in zijn boek *Purses in pieces* bij de 'mysterieuze voorwerpen' een fragment van een cilindrische container uit Haarlem. Het fragment was 14 bij 25 cm, maar de complete afmetingen, vorm en functie bleven onbekend. Ook deze container is gemaakt van dik leer³. In Londen zijn maar liefst drie cilindrische containers aangetroffen. De eerste heeft een lengte van 67,5 cm

en een breedte van 15,5 cm. Twee kleinere zijn circa 29,5 cm lang en 7,5 cm breed. Deze dateren in de tweede helft van de 16e eeuw. Een functie als container voor wapens, zoals een zwaard, pijl en boog of vuurwapen wordt overwogen, maar niet waarschijnlijk geacht, omdat de kleine containers te kort zijn voor pijlen en de naden niet sterk genoeg lijken voor zware wapens⁴. In Damascus worden enkele leren en houten met leer overtrokken voorwerpen echter wel geïnterpreteerd als containers voor een pijl en boog; deze zijn afkomstig uit een militaire context. Fragmenten van de leren exemplaren waren 29,6 tot 43,8 cm lang⁵.

Container of paardentuig?

Helaas zijn de beide voorwerpen incompleet en weten we niet of de onderzijde gesloten was en de voorwerpen inderdaad gebruikt werden om iets in op te bergen of dat de onderzijde misschien open was en de voorwerpen daardoor een compleet andere functie hadden. Een interpretatie die tot nu toe is geopperd voor beide voorwerpen betreft een functie als opbergstelsel op basis van vergelijkbare archeologische voorwerpen die zijn geïnterpreteerd als container. Maar mogelijk zitten wij met deze interpretatie op een verkeerd spoor. Een andere mogelijkheid is dat de leren

Afb. 2
Afbelding van een gareel uit de 15e eeuw. Bron: *Très Riches Heures of the Duke of Berry* (maand oktober), collectie van *Domaines de Chantilly*.

Afb. 3
Kalfsleren hand-
schoen. Foto:
auteur.

voorwerpen te maken hadden met de rosmolen. De twee voorwerpen, die geen directe parallellen kennen, kunnen specifiek voor het gebruik in de rosmolen gemaakt zijn. Zo is bijvoorbeeld bekend dat in schepen leer gebruikt werd om de lijnen te beschermen tegen slijtage door wrijving. Een nieuwe interpretatie is dat de voorwerpen onderdeel zijn van het paardentuig of de tuigage van de rosmolen. Door de smalle compartimenten zou mogelijk touw of een stok hebben gelopen. Het grote voorwerp vertoont gebruikssporen die erop duiden dat het voorwerp iets is krom gebogen, mogelijk door touw. De voorwerpen zouden daarom inderdaad deel kunnen hebben uitgemaakt van paardentuig, bijvoorbeeld een gareel of voor de bescherming van de touwen die het gareel en de balk van de molen verbinden (afb. 2). Er zijn tot nu toe geen vergelijkbare voorwerpen opgegraven.

De handschoen

De waterput op het terrein van het Bluebandhuis was rijk aan vondsten. De inhoud is aan de hand van de keramiekvondsten gedateerd in de tweede helft van de 14e eeuw. In de waterput zijn ook enkele maalsteenfragmenten aange-

troffen, maar het is niet duidelijk of deze van een handmolen of een mechanische molen afkomstig zijn⁶. De leren vondsten uit de waterput betreffen fragmenten van een zestschoen, een zwaardschede, een gordelbeurs en een handschoen. De vondst van een handschoen uit de 14e eeuw is uniek, omdat leren handschoenen slechts sporadisch worden gevonden.

Een handschoen van kalfsleer

De vijfvingerige rechterhandschoen is gemaakt uit een enkel stuk kalfsleer met een apart ingezette duim (afb. 3). Het patroon werd uitgesneden en daarna aan de zijkanten binnenstebuiten aan elkaar genaaid. Daarna werd de handschoen omgedraaid, met de nerfzijde van het leer naar de buitenkant gericht. De duim werd apart ingezet, maar is niet meer aanwezig. Het apart inzetten van de duim was gebruikelijk bij handschoenen en wanten. Het deel dat de handpalm bedekt en enkele vingerdelen ontbreken.

Er zijn slechts enkele handschoenen bekend uit de 14e eeuw, waaronder één uit Zwitserland⁷ en één uit Zweden⁸. Uit de periode hierna en met name vanaf de 16e eeuw zijn er wat meer leren handschoenen en wanten gevonden⁹, maar het is geen alledaagse vondst. In Nederland is een duim van een handschoen of want gevonden in Kampen¹⁰ en in Middelburg en Dordrecht een handschoen zonder duim¹¹.

Functie

Leren handschoenen kunnen gebruikt zijn voor meerdere doeleinden, ter verwarming of bescherming van de hand, maar het kan ook een uiting zijn van de status van een persoon. Vooral vanaf de 16e eeuw worden handschoenen afgebeeld op schilderijen van hooggeplaatste personen. Bij welke activiteiten de handschoen werd gedragen, is nog niet duidelijk. De handschoen lijkt te dun te zijn voor zware werkzaamheden en hij was zeker niet het bezit van een arme arbeider. Er zijn bovendien geen duidelijke

lijke slijtagesporen gevonden. Nader onderzoek naar zulke handschoenen is noodzakelijk om meer zicht te krijgen op de functie en bezitters van handschoenen. Een dergelijke vrij complete handschoen is dan ook een aanvulling op de schaarse informatie over handschoenen uit deze periode.¹²

Da Costastraat 101
2321 AM Leiden
info@elpenbeen.nl

Noten

- 1 Marloes Rijkelijkhuisen is werkzaam als specialist bewerkte dierlijke en natuurlijke materialen en is als gastonderzoeker verbonden aan de UvA.
- 2 Hoogendijk, in voorbereiding.
- 3 Goubitz 2007/2009, 109-110.
- 4 Egan 2005.
- 5 Nicolle 2011.
- 6 Hoogendijk, in voorbereiding.
- 7 Volken & Volken 2006.
- 8 Fredricksson / Zerpe 1982.
- 9 O.a. Groenman-Van Waateringe 1988; Schnack 1998; Egan 2005.
- 10 Barwasser & Goubitz 1990.
- 11 Goubitz 1994 & Goubitz 2008.
- 12 Met dank aan Tim Hoogendijk, Toos Busch, Roy Thompson, Marquita Volken, David Nicolle, Al Saguto, Arne Focke en Raf Timmermans.

Literatuur

- Barwasser, M. & O. Goubitz, 1990: Leder, hout en textiele vondsten, in: H. Clevis & M. Smit, *Verscholen in vuil: archeologische vondsten uit Kampen, 1375-1925*, Kampen, 70-99.
- Egan, G., 2005: Material culture in London in an age of transition. Tudor and Stuart period finds c 1450-c 1700 from excavations at riverside sites in Southwark. *MoLAS Monograph* 19.
- Fredricksson, M., & B. Zerpe, 1982: Skor och andra läderförmål, in: G. Dählback (eds.), *Helgeandsholmen - 1000 år i Stockholms ström*, (Monografier av Stockholms kommun), Stockholm: 84-91.
- Goubitz, O., 1994: Leer. In: R.M. van Heeringen, O. Goubitz & J.J.B. Kuipers, *Geld uit de belt. Archeologisch onderzoek in de bouwput van de gemeentelijke parkeerkelder en het belastingkantoor aan de Kousteenseweg te Middelburg*. Vlissingen.
- Goubitz, O., 2008: Leder. In: T.H.L. Hos, D.B.S. Paalman e.a., *Onder straatniveau! Archeologisch onderzoek op de "Grote Markt" te Dordrecht*, Gemeente Dordrecht, 67-72.
- Goubitz, O., 2009: *Purses in pieces. Archaeological finds of late medieval and 16th century leather purses, pouches, bags and cases in the Netherlands*. Zwolle.
- Groenman-van Waateringe, W., 1988: *Leather from medieval Svendborg*. Odense.
- Hoogendijk, T., in voorbereiding: Laatmiddeleeuwse bewoning op de locatie van het Bluebandhuis in Gorinchem. *Hollandia Reeks*.
- Nicolle, D., 2011: *Late Mamluk military equipment*. (Travaux et Études de la Mission Archéologique Syro-Française Citadelle de Damas (1999-2006) volume III).
- Schnack, C., 1998: Die mittelalterlichen Lederfunde aus Schleswig – Futterale, Riemen, Taschen und andere Objekte. *Ausgrabungen in Schleswig, Berichte und Studien* 13.
- Volken, S. & M. Volken, 2006: Schuhe, Tasche und weitere Lederfunden. In: *Das Bürgerasyl in Stein am Rhein. Geschichte eines mittelalterlichen Spitals. Schaffhauser Archäologie* 7, 128-137.